

OUDE ADEL, NIEUWE RIJKDOM EN DE RESTAURATIE VAN KASTEEL DE HAAR

Mariël Kok

Gedurende de negentiende eeuw was de ruïne van het in oorsprong veertiende-eeuwse kasteel De Haar, gelegen bij het dorp Haarzuilens, zo'n tien kilometer van Utrecht, een idyllische en romantische plek voor dagjesmensen, schrijvers of studenten die er ontgroeningsrituelen hielden. Aan het einde van de eeuw veranderde dit. De ruïne werd 'ontdekt' door Victor de Stuers die er ideale mogelijkheden tot herstel in zag voor de in Frankrijk woonachtige eigenaar Etienne baron van Zuylen van Nijevelt. Het gevolg was dat in de periode van 1890 tot ongeveer de Eerste Wereldoorlog een spraakmakende en imposante restauratie volgde. Van de verstilte ruïne zou na afloop niets resten; op de middeleeuwse overblijfselen werd een machtig en imponerend kasteel opgetrokken.

Het begin

In 1890 betrok jonkheer Victor de Stuers, grondlegger van de Nederlandse monumentenzorg en auteur van het pamflet 'Holland op zijn smalst', architect P.J.H. (Pierre) Cuypers bij de plannen tot herstel van het in oorsprong middeleeuwse, maar in ruïneuze staat verkerende kasteel De Haar, die hij en Etienne baron van Zuylen van Nijevelt, die dat jaar de ruïne had geërfd, aan het smeden waren.

In een brief die Victor de Stuers op 24 september 1890 aan Pierre Cuypers schreef, berichtte hij dat baron van Zuylen van Nijevelt zijn in Haarzuilens gelegen kasteelruïne wilde laten opbouwen en dat hij het geheel als perfect ensemble wilde laten uitvoeren, zodat het gerestaureerde kasteel een exact beeld zou geven van de vroegere, verdwenen situatie. Verder wilde de baron alles doen om het 'summum de la perfection' te bereiken. Hij had als voorbeeld de restauratie van het kasteel Pierrefonds in Frankrijk in gedachten en wilde van de ruïne een museum maken zoals Pierrefonds dat was¹. Tevens koesterde de baron, aldus De Stuers, de wens om het kasteel werkelijk bewoonbaar te maken.

Uit de brief blijkt verder dat Victor de Stuers zich al langere tijd met het project bezighield. Zo gaf hij ter gelegenheid van het huwelijk tussen Van Zuylen en Héléne Caroline Betsy barones de Rothschild² in 1887, als goede bekende, het jonge echtpaar een ontwerp voor het herstel van de ruïne cadeau. Door dit gebaar raakte hij nauw betrokken bij de restauratie³.

In september 1891 werden de eerste plannen voor de restauratie van het kasteel en de directe omgeving door Cuypers en zijn zoon Joseph, die eveneens bij het herstel betrokken werd en er met regelmaat over schreef, naar de in Parijs woonachtige baron van Zuylen gestuurd⁴.

1. Dit kasteel werd vanaf 1392 door Lodewijk van Orléans gebouwd. In 1616 werd een deel verwoest en in 1617 volgde de ontmanteling van het kasteel. In 1857 schakelde Napoleon III E.E. Viollet-le-Duc in om een bescheiden restauratieplan te maken. Enkele zalen moesten bewoonbaar worden, de rest zou als romantische ruïne geconserveerd worden. In 1861 werd de gedachte geboren om het geheel als keizerlijke residentie te restaureren, in middeleeuwse stijl, maar met negentiende-eeuws comfort. Pierrefonds moest het ideaalbeeld worden van een hoog-gotisch kasteel. In 1866 werd gestart met de inrichting van het kasteel, maar in 1870 (val van Napoleon III) was deze nog niet geheel voltooid.
2. Héléne Caroline Betsy Rothschild werd geboren in 1863 en overleed in 1947. Zij was de enige dochter van de wat excentrieke Salomon James Rothschild en Adele Hanna von Rothschild. Salomon was een van de vier zonen van James (Jacob) Mayer Rothschild (1792-1868) en Betty von Rothschild. James' vader was 'stamvader' Mayer Amschel Rothschild (1744-1812). V. Cowles, *De Rothschilds, geschiedenis van een bankiersgeslacht* (Amsterdam, 1974).
3. J.A.C. Tillema, *Schetsen uit de geschiedenis van de monumentenzorg in Nederland* ('s-Gravenhage 1975) 212 en J.Th.J. Cuypers, *Gids voor het kasteel Haarzuilens en omstreken* (Haarlem, 1898).
4. Nederlands Architectuurinstituut (NAi), Cuypers-archief, map nr. d271, 21 september 1891.



De ruïne van het middeleeuwse kasteel De Haar in 1887. (Rijksdienst voor de Monumentenzorg, Zeist)

Waarom een restauratie?

Er zijn enkele redenen bekend waarom de ruïne werd gerestaureerd. In de in 1898 door Joseph Cuypers geschreven *Gids voor het kasteel Haarzuylens en omstreken* ging de auteur hier uitgebreid op in. Joseph schreef dat aan de 'herstelling' van het kasteel twee ideeën ten grondslag lagen. De grondgedachte die de heer van Haarzuylens deed besluiten het kasteel te herstellen, was volgens hem: '[...] de wensch, om tot nagedachtenis aan de vele roemrijke voorvaderen, die de Haar hebben bewoond en hebben verdedigd, en van daar uit grooten invloed in het Sticht bijzonder hebben uitgeoefend, deze bakermat weer tot eere te brengen'⁵. Vervolgens schreef hij dat wat gedurende twee eeuwen aan onderhoud verzuimd was, hersteld moest worden en dat de voorvaderlijke werken die verdwenen waren, teruggebracht moesten worden, alsof het kasteel nooit was verlaten. De indruk die dit maakte op de baron en barones Van Zuylen en de medewerkers aan het herstel werd dichtertlijk beschreven na afloop van een bezoek aan de werkzaamheden in de zomer van 1891. Tijdens het bezoek werden de aanwezigen herinnerd aan de 'roemrijke en geweldige geschiedenis van het geslacht Van Zuylen en aan haar residentie', hun harten zouden feller zijn gaan kloppen, een lichtstraal zou door hun geesten zijn geschoten en zou hen hebben toegefluiserd: 'Zuylen zal een zuil blijven; de Haar zal, gelijk een Phenix, uit zijne puinen oprijzen; want de Almachtige heeft Etienne van Zuylen gezegend en hem diep in 't harte gegrift den eerbied hoog voor het voorgeslacht en de voortzetting diens roems'⁶. De tweede reden tot herstel was volgens Joseph dat het gerestaureerde kasteel dienst zou moeten doen als zomerresidentie annex lustverblijf, zoals de baron al in zijn brief aan De Stuers voorstelde.

De gedachte om de ruïne van het in oorsprong veertiende-eeuwse kasteel te restaureren was in de herfst van 1890 niet nieuw. De vader van Etienne, Gustave baron van Zuylen van Nijveelt (die het kasteel van 1846 tot 1890 bezat), zou eveneens de gedachte hebben gekoesterd de ruïne te herstellen. Hij raadpleegde hiervoor de Utrechtse architect N.J. Kamperdijk die

5. Cuypers, *Gids*, 36.

6. Anoniem, *De herleving van kasteel "de Haar"* (z.p., 1893), 9.

hem zou hebben geadviseerd de helft van de ruïne af te breken, om vervolgens met het vrijkomende materiaal het resterende gedeelte te repareren⁷. Het is niet bekend waarom het plan niet werd uitgevoerd. Wellicht was een reden dat baron Gustave op dat moment nog geen erfgenaam had en het bij nader inzien niet nodig vond een bewoonbaar stamslot in Nederland te hebben.

Maar waarom besloot zijn zoon Etienne daadwerkelijk de ruïne, dit voorvaderlijk stamslot, wel te laten herstellen? Een stamslot dat nota bene gelegen was in een streek die de baron aanvankelijk niet eens aansprak, zoals blijkt uit een brief die Cuypers in 1894 aan zijn zoon schreef: 'Zondag hadden wij een aangenaam uitstapje [...] wij waren tot Woerden gereden. De Baron vond [...] de streek buiten alle verwachting fraai. 'Ik meende', zei hij, 'dat ik de Haar zou opbouwen alleen uit een gevoel van piëteit voor ons voorgeslacht maar dacht dat de streek zoo weinig aantrekkelijks had dat wij er nooit eenige weken zouden vertoeven. Thans zie ik tot mijne groote verbazing en tevens tot mijne grootsche voldoening dat de omgeving 'ravissant' is'⁸.



*De ruïne van het middel-
eeuwse kasteel De Haar
in 1887, waarbij de oorspronkelijke
ingang wordt aangegeven door een
loopplank. (Rijksdienst
voor de Monumenten-
zorg, Zeist)*

Naast al de eerder door Joseph Cuypers opgesomde redenen zijn nog enkele omstandigheden denkbaar waarom aan het einde van de negentiende eeuw het zo kostbare en prestigieuze plan om het kasteel een tweede leven te geven realiteit werd. Wellicht werd het voornemen om kasteel De Haar te herstellen gevoed doordat door het huwelijk van Etienne van Zuylen met Hélène de Rothschild het geslacht Van Zuylen van Nijvelt in grandeur en aanzien steeg en Etienne van Zuylen daar uiting aan wilde geven.

Het laten zien van nieuwe of hernieuwde status aan de – directe – omgeving is een algemeen verschijnsel dat zich gedurende vele eeuwen in heel Europa voordeed. De negentiende eeuw was bovendien een periode waarin de aandacht voor de monumenten van de bouwkunst groeiende was. Niet alleen in Nederland was dit merkbaar, ook in de ons omringende landen als Engeland, Frankrijk en Duitsland. In Frankrijk restaureerde Eugène Emmanuel Viollet-le-Duc kasteel Pierrefonds, een restauratie die door baron Van Zuylen werd beschouwd als zijn ideale voorbeeld. In 1858 werd, in opdracht van keizer Napoleon III en zijn echtgenote Eugénie de Montijo, met de restauratie van Pierrefonds aangevangen. Omstreeks 1870 werd de onderneming beëindigd. Nu was Eugénie de Montijo tijdens haar jonge jaren die ze in Parijs doorbracht, protégée van James (Jacob) Mayer en Betty de Rothschild, de grootouders van

7. Cuypers, *Gids*, 5.

8. Gemeente-archief Roermond, Cuypers-archief, briefnr. 767: 1 mei 1894.

Hélène de Rothschild. Hélène zal Pierrefonds gekend hebben en dat Hélène en Etienne deze restauratie als hun ideale voorbeeld namen, is daarom niet zo verwonderlijk⁹.

De Rothschilds en hun buitenverblijven

Het joodse bankiersgeslacht De Rothschild groeide vanaf de achttiende eeuw uit tot een zeer gefortuneerde en invloedrijke familie. In de negentiende eeuw verspreidden telgen van de familie zich over Europa en kochten of bouwden waar mogelijk kastelen en landhuizen. De Rothschilds konden zich wat betreft hun rijkdom meten met de rijkste en aanzienlijkste geslachten van Europa¹⁰. Ook Hélène groeide op in grote weelde. Zo bezaten haar grootouders James en Betty de Rothschild het landgoed Ferrières in Brie nabij Parijs, waar de fraaiste en overdadigste partijen gegeven werden. Dit is slechts één van de kastelen die Hélène en Etienne goed kenden en waardoor ze wellicht ook werden geïnspireerd. Betty en James de Rothschild lieten dit huis in de periode 1853 tot 1859 bouwen. Zij gaven de opdracht voor de bouw toen Sir Joseph Paxton en G.H. Stokes in Engeland voor James' neef, Meyer Amschel baron de Rothschild, Mentmore (1850-1855) hadden ontworpen. Toen grootvader James te gast was op dit buitenverblijf, was hij zo onder de indruk dat hij zijn eigen Mentmore wilde hebben. De architecten Paxton en Stokes vielen blijkbaar in de smaak, want ze bouwden enkele jaren later (ca. 1860-1864) voor Alphonse baron de Rothschild een kasteel in Pregny, nabij Genève¹¹.

Een ander buitenverblijf van de Rothschilds was Waddesdon Manor. In 1874 kocht Ferdinand baron de Rothschild van de hertog van Marlborough de landgoederen Waddesdon en Winchenden in Buckinghamshire en liet hij door de Franse architect Gabriel-Hippolyte Destailleux een enorm buiten ontwerpen dat de sfeer van de Franse renaissance uitstraalde. Het resultaat was Waddesdon Manor (1874-1879). De kale en winderige heuvel waarop het grote kasteel in gele Bathsteen werd opgetrokken, werd met honderden volgroeide bomen



De achterzijde van de ruïne in 1887. (Rijksdienst voor de Monumentenzorg, Zeist)

9. Ondanks de directe band tussen de opdrachtgevers van de twee kasteelrestauraties en de wens van de baron om een kasteel als Pierrefonds te bezitten, werd De Haar toch een geheel ander kasteel. Dit gold niet alleen voor de afmetingen van beide kastelen, maar ook voor de restauratie zelf. Pierrefonds is gerestaureerd zoals het kasteel er op een bepaald moment in het verleden uit had kunnen zien. De Haar laat een bouwhistorische ontwikkeling zien die in de negentiende eeuw beëindigd werd. Voor een vergelijking tussen de beide kastelen verwijs ik naar het artikel van A. de Vries, 'Pierrefonds en De Haar, twee 19de-eeuwse kasteelrestauraties', *Bulletin KNOB*, LXXVIII (1979) 1-25. In dit artikel wordt de nadruk gelegd op de verschillen en overeenkomsten tussen de torens van de kastelen. Er is nog geen onderzoek gedaan naar de overeenkomsten in de decoratie van beide kastelen.
10. Cowles, *De Rothschilds*, passim.
11. Het blijkt dat de meeste negentiende-eeuwse Engelse Rothschild-buitens niet in de neogotische stijl werden gebouwd, maar meer op de Franse renaissance waren geënt. Het geslacht Rothschild is Joods en daar de gotiek in de hoog-Victoriaanse tijd als een christelijke stijl werd bestempeld, lijkt het logisch dat de Rothschilds voor een meer 'neutrale' stijl kozen. Een keuze voor een 'neutrale' stijl zien we bijvoorbeeld in het huis Mentmore in Bedfordshire. Zie voor meer gegevens J. Franklin, *The gentleman's countryhouse and its plan, 1835-1914* (Londen, 1981) 138; Cowles, *De Rothschilds*, 118-119 en Girouard, *The Victorian country house* (Londen/New Haven, 1990) 412.

beplant en een menagerie en volière sierden de formele tuinen. In Waddesdon Manor werden elementen van een aantal Franse kastelen als Blois, Chambord, Anet en Maintenon verwerkt. De baron was tevens een verwoed verzamelaar en het huis werd met vele kostbare kunstschatten gesierd¹². Een neef van Ferdinand, Alfred Charles baron de Rothschild, liet in 1882-1888 een vergelijkbaar buiten bouwen, niet ver van Waddesdon Manor. Zijn nieuwe buitenverblijf Halton House in Buckinghamshire was eveneens geïnspireerd door het Franse kasteel¹³.

Het is nog niet duidelijk in hoeverre Hélène een rol heeft gespeeld bij de beslissing kasteel De Haar te laten herstellen en op welke wijze ontwerp en uitvoering plaats moesten vinden. Haar echtgenoot trad tijdens de uitvoering van het project veelal op de voorgrond, maar vermoedelijk zal Hélène het interessant en waardevol hebben gevonden een adellijke heerlijkheid in Nederland te bezitten en zich hebben bemoeid met de ontwerpen voor het huis. Vanaf het eerste moment dat Cuypers zich als architect met de werkzaamheden bezighield, kreeg hij te maken met ideeën en inzichten van een jong en mondain echtpaar dat goed wist wat het wilde. Beide echtelieden waren internationaal georiënteerd, in weelde opgegroeid en kastelen en buitenverblijven vormden een onlosmakelijk deel van hun beider leven.

Een aantal keren wordt in de bronnen het belang van status en aanzien benadrukt. Zo werd bijvoorbeeld, lang nadat de ruïne hersteld was, geschreven over een zeker moment voor de restauratie, toen baron Etienne nog 'slechts' de bezitter van een ruïne was: 'O, wat hadden zijn vrienden in Frankrijk hem daarmee geplaagd! Zij, die zulke schitterende landhuizen bezaten, het eene al mooier dan het andere. En hij, hij bezat slechts een ruïne. Wacht maar, had hij gezegd, eens zal de tijd komen, dat gij mijn gasten zult zijn op mijn kasteel!'¹⁴. Toen dan eindelijk met het herstel van het kasteel werd aangevangen, moet het voor Etienne van Zuylen heerlijk zijn geweest om vol trots te kunnen vertellen dat hij een groots landgoed in Nederland bezat: 'Het was voor den landheer, die meest in Parijs en Nizza (=Nice) verbleef, bijzonder aantrekkelijk om aan zijn vrienden in Frankrijk duidelijk te kunnen maken, waar zijn riddersgoed moest worden gezocht [...]'¹⁵. In het werk waaruit bovenstaande citaten afkomstig zijn, memo-



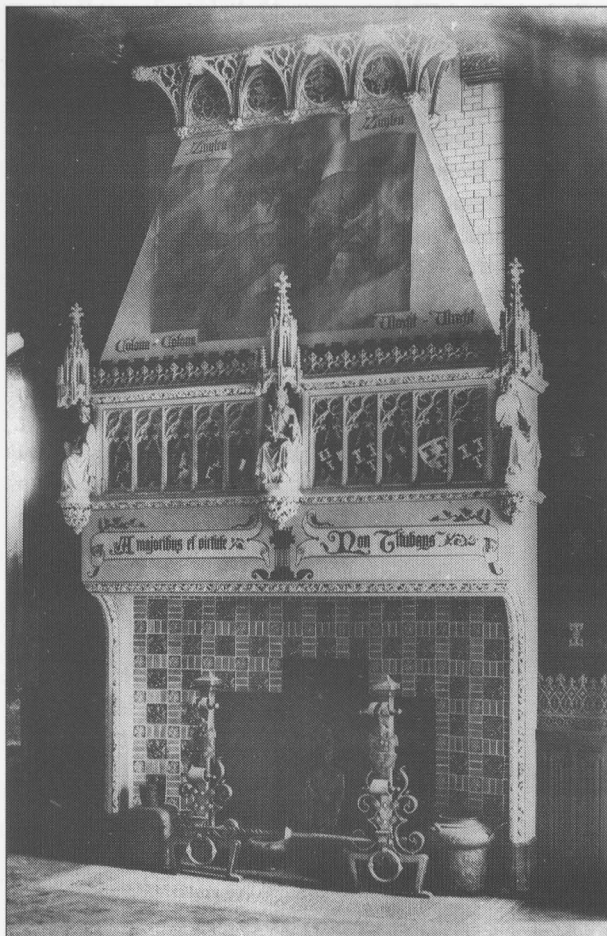
Het herstel van het kasteel is omstreeks de eeuwwisseling al ver gevorderd. Tevens is een begin gemaakt met de aanleg van de tuinen en het park. (Collectie kasteel De Haar te Haarzuilens)

12. Girouard, *The Victorian country house*, 300.

13. Idem, 302.

14. L. van den Velden, 'Het 'Huis ter Haar'', *Jaarboek van het Oudheidkundig Genootschap Nifterlake* 1934, 27-33.

15. J.F.L. de Balbian Verster, 'Het kasteel de Haar', *Amstelodamum*, XVII (1933) 70.



De in neo-gotische vormtaal uitgevoerde schouw in de Ridderzaal. De rookvang is gesierd met een strijdkreet "Zuylen Zuylen, Colona Colona, Utrecht Utrecht", waaronder de lijfspreuk is geschreven: "A majoribus et virtute, non Titubans".

(Uit: De Architect 13(1902). Reproductie Rijksdienst voor de Monumentenzorg, Zeist)

tiende eeuw afgebroken om plaats te maken voor een woning in Lodewijk XVI-stijl. In 1808 kocht J.H. baron van Zuylen van Nievelt het huis, dat door de opvolger van Van Zuylen in 1852 werd vervangen door een kasteelachtig buiten in neogotische stijl. De aanleiding tot het bouwen van dit nieuwe landhuis zou de houding binnen de kringen waarin de Van Zuylen van Nievelts zich ophielden geweest kunnen zijn. De familie woonde tot aan de bouw van het nieuwe huis eenvoudig in de tot woning verbouwde orangerie. Hierover werden met zekere regelmaat schampere opmerkingen gemaakt¹⁸. In de periode 1876-1879 bouwde architect

reert auteur J.A.C. Tillema het psychologische effect dat uitging van de herbouw van het kasteel. Wellicht dreef ijdelheid de baron tot herstel, een argument dat volgens Tillema niet onderschat mag worden en dat volgens hem ook een 'uitdaging' zou kunnen worden genoemd¹⁶.

De negentiende-eeuwse buitenplaats
Binnen de ontwikkeling van de buitenplaats, landhuisarchitectuur en de hiermee verbonden cultuurhistorie is in de negentiende eeuw in landen als Engeland, Frankrijk, Duitsland en Nederland een trend waar te nemen. In deze eeuw manifesteerden nouveaux-riches zich met nieuw gebouwde kasteelachtige huizen, verbouwde oudere huizen en kastelen en zochten oude adellijke geslachten naar manieren waarop hun eigen, veelal roemrijke familiegeschiedenis kon worden benadrukt of een nieuw leven in kon worden geblazen¹⁷.

In Nederland, waar de in de 16de eeuw begonnen ontwikkeling van de buitenplaats tot in de 20ste eeuw werd doorgezet, was ondanks het feit dat het aantal nieuwe buitenplaatsen hier geleidelijk wat afnam in de negentiende eeuw nog altijd een brede aandrag tot het stichten of bouwen van nieuwe prestigieuze landhuizen en 'kastelen' waarneembaar. Helemaal in de lijn der ontwikkeling werd het middeleeuwse kasteel de Schaffelaar bij Barneveld in de acht-

16. Tillema, *Schetsen*, 112.

17. Zie voor nadere informatie: H.L. Janssen, J.M.M. Kylstra-Wielinga, B. Olde Meierink ed., *1000 jaar kastelen in Nederland. Functie en vorm door de eeuwen heen* (Utrecht, 1996). Voor Duitse voorbeelden, zie: A. Ley, *Die Villa als Burg. Ein Beitrag zur Architectur des Historismus im sudlichen Bayern 1842-1968* (München, 1981) en H. Herzog, *Rheinische Schlossbauten in 19. Jahrhundert* (Mönchengladbach, 1981). In dit laatste werk wordt dieper ingegaan op het begrip 'Eigen-' of 'Familiedenkmal'; huizen of kastelen die soms louter dienst deden als herinnering aan en continuatie van het eigen verleden in het heden.

18. G. Dragt, 'Landgoed De Schaffelaar, natuur en verleden bij Barneveld', *Bulletin KNOB*, XCI (1992) 102.

C. Muysken het als een 'kasteel' uitgevoerde huis Oud-Wassenaar in Hollandse renaissance-stijl voor C.J. van der Oudermeulen, stalmeester in buitengewone dienst van Koning Willem III¹⁹. Tevens zijn de bouw van de bakstenen 'donjon' omstreeks 1770 op het in oorsprong 14de-eeuwse goed Sandenburg in Overlangbroek en de negentiende-eeuwse wijzigingen van kasteel Heeswijk in Heeswijk-Dinther sprekende voorbeelden.

In het negentiende-eeuwse Engeland verlieden de maatschappelijke ontwikkelingen wat anders en konden buitenverblijven zich blijvend verheugen in een enorm stijgende populariteit waarin nouveaux riches een belangrijke rol speelden. Deze groep wilde door de oude garde geaccepteerd worden en stemden hun gedrag daarop af; bij de door hen nieuw aangemeten levensstijl behoorde het bezitten van een country house. Als gevolg van deze ontwikkeling werden in de negentiende eeuw in heel Engeland honderden nieuwe landhuizen gebouwd (of verbouwd) door nouveaux riches, maar ook nog steeds door oude aristocratische families. Er werd veel over de architectuur van het buitenhuis geschreven en er ontstonden theorieën hoe een huis in elkaar zou moeten zitten, welke vertrekken in een huis de belangrijkste en meest noodzakelijke waren, welke van minder belang waren en hoe de routing door een huis behoorde te lopen²⁰.

In het Victoriaanse Engeland werd een steeds groter belang gehecht aan de plattegrond van een gebouw en de gedachte dat een goede plattegrond de basis voor goede architectuur is, won aan kracht. De Victoriaanse architectuur, en met name die voor het ingewikkeld georganiseerde country house, moest vooral zeer efficiënt zijn om aan de verplichte codes van privacy, gemak en organisatie te kunnen voldoen. In het midden van de eeuw zijn de codes samengebracht in een algemene standaard hoe het perfecte buitenhuis eruit behoorde te zien. Het ideale buitenhuis moest 'serieus' zijn en een stijl hebben die geassocieerd kon worden met de tradities van het Engelse landleven. Het huis mocht niet opzichtig zijn, comfortabel maar niet luxueus. Het werd ontworpen voor de familie en het vermaak van haar vrienden, het moest fatsoenlijke vertrekken voor de bedienden hebben, 'de vrouwelijkheid van de vrouwen beschermen' en 'de mannelijkheid der mannen aanmoedigen'²¹. En om een optimaal gebruik van een huis te kunnen krijgen, moest de plattegrond in opzet helder zijn.

Kasteel De Haar versus het country house

Pierre Cuypers was van de ontwikkelingen in Engeland op de hoogte. Hij bezocht Engeland in 1862, dus geruime tijd voordat hij bij het herstel van De Haar werd betrokken, alwaar Alexander J. Beresford Hope, lid van de Ecclesiological Society (een Engelse mediëvistenvereeniging), en de kunstkenner en verzamelaar William James Waele zijn begeleiders waren²². Tijdens zijn verblijf schreef Cuypers dat Beresford Hope hem met de grootste blijken van sympathie had ontvangen. Bij Hope kwamen onder anderen de heren Webb en Scott op bezoek. Deze twee heren – volgens Cuypers 'de voornaamste Engelschen die nu in Londen zijn' – waren de architecten Philip Webb en Sir George Gilbert Scott die in de Victoriaanse tijd vele buitenhuizen ontwierpen²³.

Indien nu de indeling van het herstelde kasteel De Haar wordt vergeleken met het ideale Victoriaanse country house, valt een groot aantal overeenkomsten op. Zo werd op kasteel De Haar een indeling gerealiseerd die sterk doet denken aan de indeling van het Engelse buitenhuis waarin vertrekken als de salon of ontvangstkamer, de eetzaal, bibliotheek en de study, het boudoir, de biljartkamer en een wintertuin of kassen centraal stonden. In de loop van de Victoriaanse tijd groeide het aantal 'verplichte' vertrekken met de rookkamers en de Hall, die een nieuwe bloeitijd doormaakte. Deze gewenste en bijna noodzakelijke vertrekken werden vrij-

19. C.P. Krabbe, 'Kasteel 'Oud Wassenaar', *De Sluitsteen* 1991, 76-79.

20. R. Kerr, *The gentleman's house, or, how to plan English residences* (New York/Londen, 1972 (1864)).

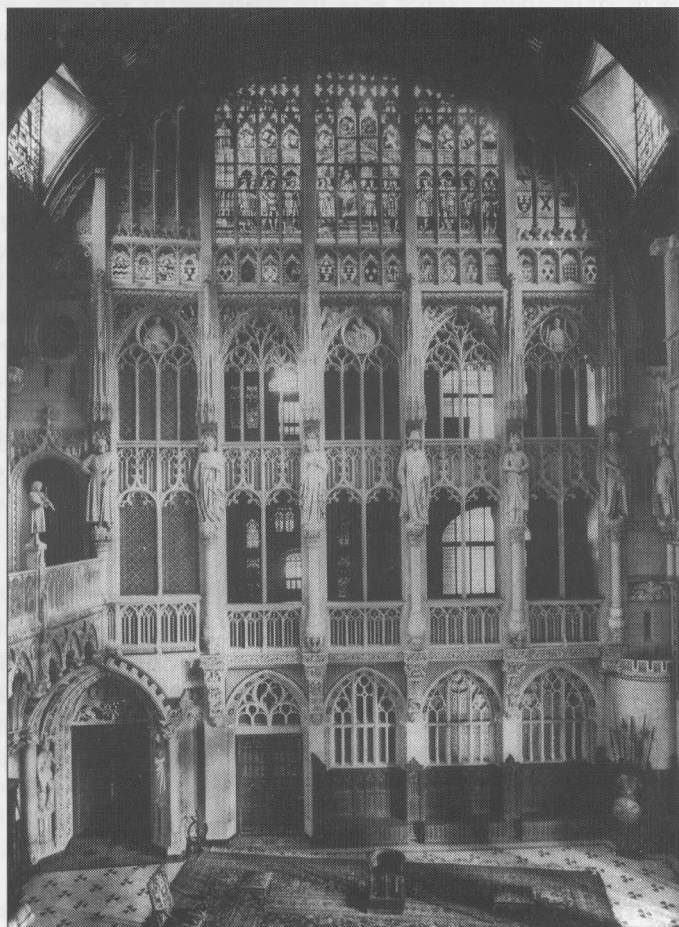
21. M. Girouard, *Life in the English country house. A social and architectural history* (Middlesex etc., 1980); idem, *The Victorian country house*, 10.

22. L. Schiphorst, 'Een samengevat corps van knappen kunstenaars. De beginjaren van Cuypers' werkplaatsen', *De Sluitsteen*, VIII, 3 (1992) 85.

23. Girouard, *The Victorian country house*, 78 en 228.

wel allemaal op de bel-etage van het gerestaureerde De Haar gerealiseerd. Hoewel gedurende de eerste jaren van het herstel in de indeling van de bel-etage heel wat geschoven werd en de rookkamer voor de baron en een royaal boudoir voor de barones uiteindelijk niet meer op de bel-etage konden worden opgenomen, werd een indeling gecreëerd die niet onderdeed aan die van het ware country house. Met name de imposante Hall, die door de overkapping van de voormalige binnenplaats ontstond, bevestigt deze indruk. Ook werd in het herstelde kasteel een duidelijke scheiding aangebracht tussen familie- en personeelsvertrekken. Familie, gasten en personeel konden, zonder dat zij elkaar tegen hoefden te komen, binnen het huis hun eigen leven leiden. De familie verbleef op de bel-etage waar de representatieve ruimtes waren, of op de verdieping waar de slaap- en werkkamers zich bevonden. Het personeel vertoefde in het souterrain met onder meer de keukens en werkruimten of op de derde verdieping waar de slaapkamers waren²⁴.

Tot op de dag van vandaag doet kasteel De Haar in de zomermaanden dienst als vakantieverblijf van de familie Van Zuylen van Nijvelt. Aan de indeling van het huis is sinds het herstel niets meer veranderd en ook nu nog wordt aan de traditionele scheiding tussen personeel en de familie met haar gasten vastgehouden.



De Hall, de voormalige binnenplaats die tijdens de restauratie overkapt werd. In het midden is de 'Ahngalerie', voorzien van grote zandstenen beelden die belangwekkende voorouders verbeelden, duidelijk zichtbaar.

(Uit: Le Château de Haar à Haarzuylens (Utrecht 1910). Reproductie Rijksdienst voor de Monumentenzorg, Zeist)

24. Aangezien kasteel De Haar al voordat de restauratie begon, een in de dragende muren vastliggend grondplan had, een middeleeuwse erfenis, was voor De Haar de vorm van de plattegrond niet een erg belangrijk gegeven. Interessanter is de indeling van het huis: welke vertrekken bevinden zich waar in het huis. Ook hier hebben we te maken met een erfenis uit het verleden, aangezien Cuypers en de baron de oude indeling en opbouw van het kasteel, die in de ruïne bewaard waren gebleven, wilden respecteren. Voor meer informatie over de restauratie en de invulling van de plattegrond: Mariël Kok, 'Het herstel van kasteel De Haar te Haarzuylens, een middeleeuwse binnenplaats overdekt', *Bulletin KNOB*, XCV (1996) 42-53.

Iconografie van het interieur van De Haar

Het is interessant te bedenken dat het kasteel vanaf het ontstaan in de veertiende eeuw nooit werd verkocht, maar altijd is vererfd. Tevens is het kasteel, met uitzondering van de periode 1641-1761, altijd eigendom van het geslacht Van Zuylen van Nyevelt geweest, dat met name vóór 1641 een vooraanstaande positie in de historie van het Sticht speelde. De zich sterk van deze historie bewust zijnde Etienne van Zuylen wilde zijn voorvaderlijke geschiedenis in het stamslot weer tot leven laten komen, hetgeen in nauwe samenwerking met Pierre Cuypers en de rentmeester Frans Luyten tot stand moest komen.

De indrukwekkende geschiedenis van de bewoners werd verbeeld in de afwerking van het interieur van met name de vertrekken op de bel-etage. Van de bel-etage is de Hall, waartoe de oorspronkelijke binnenplaats werd overdekt, de meest grootse en opvallende ruimte²⁵. De iconografie werd grotendeels door Luyten bedacht, Cuypers maakte samen met kunstenaars uit zijn kunstwerkplaats Cuypers & Co in Roermond de ontwerpen en voerde de werken uit.

In 1904 schreef Luyten voor baron Van Zuylen een voorstel voor de iconografie voor het uit te voeren beeldhouwwerk en stelde voor om bepaalde elementen uit de familiegeschiedenis naar voren te halen en uit te beelden in de Hall. Hij zou graag zien dat in de Hall alle historische en belangwekkende gebeurtenissen uit het verleden naar voren zouden komen. Zo werd de Hall een hommage aan de dappere en beroemde voorouders van baron Van Zuylen. In de vensters moest gebrandschilderd glas met historische voorstellingen worden geplaatst, langs de galerijen en balustraden zouden beeldhouwwerken komen en de mooie, grote open wanden in de Hall waren volgens Luyten verbazingwekkend goed geschikt om met schilderijen te bedekken²⁶. In 1907 was de decoratie van de Hall voor een groot deel uitgevoerd en schreef Luyten een werkje, getiteld *Château de Haar à Haarzuylens. Résumé de l'histoire du château et de ses seigneurs successifs; et aperçu des décorations historiques déjà exécutées en 1907*²⁷. In het epistel werd een beschrijving van de 'artistieke en architectonische decoratie' gegeven, waarin ook de decoratie van de Hall uitgebreid ter sprake werd gebracht. De 'Ahnengalerie' wordt gevormd door tien grote beelden die op de noordoost- en noordwestgalerij staan en personages uit de familiegeschiedenis voorstellen. De raampartijen laten historische gebeurtenissen zien die met name plaats vonden tussen de twaalfde en zestiende eeuw. De korbelen langs de noord-westgalerij zijn gesierd met de vier standen der maatschappij, dierlijke en plantachtige figuren en de fabelen van Aesopus. Het fries langs de noordoostgalerij verbeeldt middeleeuwse scènes²⁸. De Hall werd door de gebruikte iconografie een groot eerbetoon aan het roemrijke verleden van het geslacht Van Zuylen, waarin zowel historische feiten als romantische legenden samenkomen²⁹.

Besluit

Uit het voorgaande blijkt dat tijdens het herstel van kasteel De Haar zowel de architect Pierre Cuypers als de opdrachtgevers Etienne van Zuylen en diens echtgenote Hélène de Rothschild bijzonder veel aandacht hebben gehad voor de bewoonbaarheid en de representativiteit van het kasteel. De uitermate voordelige alliantie met het rijke bankiersgeslacht Rothschild stelde baron Van Zuylen in staat op een voor Nederlandse begrippen ongekeerde schaal uitdrukking te geven aan zijn adellijke voorouder trots.

25. Vgl. Kok, 'Het herstel van kasteel De Haar' voor meer gedetailleerde informatie over het ontwerpproces en de bouw van de Hall.

26. NAI, Cuypers-archief, map d570: copie voor P.J.H. Cuypers van de conclusies van een rapport betreffende de historische decoratie, 8 maart 1904.

27. F. Luyten, *Château de Haar à Haarzuylens. Résumé de l'histoire du château et de ses seigneurs successifs; et aperçu des décorations historiques déjà exécutées en 1907* (Utrecht, 1907).

28. P.J.H. Cuypers en F. Luyten, *Le château de Haar à Haarzuylens* (Utrecht, 1910) 45.

29. Voor een meer gedetailleerde uitwerking van de iconografie van het interieur zie H.M.J. Tromp, *Kasteel de Haar* (Haarzuilens, 1995).